

Розділ 2

Інноваційні процеси в економіці

УДК 339.137:339.9

В.В. Зінченко

Стратегії розвитку України і дилема спеціальних економічних зон: субсидіарний регіоналізм versus системний дерегульований трайбалізм

У статті здійснено дослідження моделей сучасних тенденцій спеціальних економічних зон в контексті розвитку національної і світової економіки. Аналізуються форми регулювання регіонального економічного розвитку в сферах виробничої кооперації і проблеми створенні цілісної системи внутрішнього ринку. Досліджуються різні форми ефективності централізованого і децентралізованого управління регіонами.

Ключові слова: спеціальні економічні зони, субсидіарність, криза, держава, глобалізм, національна економіка, регіональне управління

Постановка проблеми

Починаючи з 2010 р. в органах державного управління у Києві і регіонах все наполегливіше піднімають питання про відродження ідеї вільних економічних зон (ВЕЗ). На думку деяких політиків, економістів та експертів, ця форма розвитку промисловості і сільського господарства свого часу була незаслужено знехтувана. Проте, досвід більшості країн, де ВЕЗ стали не тільки нормою, але і приносять відчутну користь регіонам і державі в цілому, вже довели свою позитивність. За останні десятиріччя вільні економічні зони отримали широке розповсюдження в світовій економіці. У даний час у світі існує більше 4 тис ВЕЗ всіх видів, через які проходить до 20% світового товарообороту, а розвинена система офшорного бізнесу, основу якої складають офшорні зони, забезпечує до половини міжнародного руху капіталу. Чи зможуть втілити цю ідею у нас і до чого вона може призвести?

Ця ідея отримала підтримку в Адміністрації президента України. Тепер йде переформатування робочої групи по ВЕЗ, до якої повинні увійти представники нового Кабінету міністрів України. Наступний крок – спільне відпрацювання проекту закону по ВЕЗ. Робота із створення ВЕЗ продовжується. Це лише один з прикладів поживлення діяльності в центрі і на місцях по відродженню вільних економічних зон. Наприклад, вже надані доручення про відновлення на новому етапі того, що було

Зінченко Віктор Вікторович, кандидат економічних наук, доктор філософських наук, професор, завідувач відділом глобалістики, геоекономіки і геополітики Центру європейських досліджень, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор Міжрегіональної Академії управління персоналом, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Українського гуманітарного інституту, м. Київ.

© В.В. Зінченко, 2011

зруйноване в ВЕЗ у 2005 році і що завдало величезного збитку. У законодавство збираються внести зміни, які передбачатимуть, зокрема відновлення роботи спеціального режиму інвестиційної діяльності на території економічно перспективних і промислових регіонів та окремих виробничих комплексів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Класифікація і порівняльний аналіз рівнів ефективності і функціональності ВЕЗ в різних країнах здійснюється російським дослідником Є.Ф. Авдокушиним, ґрунтовними і водночас практично апробованими в моделях спеціальних економічних зон у Південно-Східній Азії є розробки сингапурського економіста і політика Лі Куан Ю, результати впровадження національних і спільних міждержавних спеціальних економічних зон вивчаються російськими науковцями І. Богдановим, А. Пушкіним, питання правового регулювання і податкової політики відображено в дослідженнях С. Рибакіна та Н. Орлової, американські вчені І. Абель і Дж. Бонін розробляють форми державного регулювання ВЕЗ і територій пріоритетного розвитку. ВЕЗ є предметом широких дискусій впродовж всього періоду їх існування в Україні, і навіть після ухвали про відміну їхньої діяльності. Цій темі присвячені книги, зокрема «Вільні економічні зони: стратегія розвитку» В.К. Василенко, де пильна увага приділяється визначенню сутності і класифікації видів ВЕЗ. Крім того, існує безліч дослідницьких публікацій в періодичній літературі, присвячених функціонуванню ВЕЗ в Україні і в світі. Можна виділити публікації таких авторів, як В. Синельник, А. Скоч, які аналізують зміст і класифікацію ВЕЗ, а В. Снегур здійснює характеристику теорії і практики діяльності ВЕЗ.

Метою дослідження є аналіз моделей сучасних тенденцій спеціальних економічних зон в контексті розвитку національної і світової економіки, пошук форм регулювання регіонального економічного розвитку в сферах виробничої кооперації і проблеми створенні цілісної системи внутрішнього ринку. Досліджуються різні моделі ефективності централізованого і децентралізованого управління регіонами.

Виклад основного матеріалу

Так що ж було зруйновано в Україні у 2005-му у сфері спеціальних економічних зон і чи варто взагалі їх впроваджувати? Якщо звернутися до недалекого минулого, пригадаємо, що на території України з 1999-го по 2004 роки було створено 11 ВЕЗ і в дев'яти регіонах введений спеціальний режим інвестиційної діяльності (т.зв. **ТПР – території пріоритетного розвитку**).

Першою в Україні була Північно-кримська експериментальна економічна зона «Сиваш» (створена у 1995 р., діяла до 2001 р.). Не є класичною ВЕЗ, а тільки має деякі її елементи. Немає чітко сформованих цілей її заснування, не визначено її функціональний тип та галузеву спеціалізацію, не встановлено чіткого переліку пріоритетів. Встановлені пільги мали дуже обмежене коло дії і полягають у зниженні тільки орендної плати за землю (до 15%). Її строк дії та надмірна обережність при її створенні спричинили надто скромні результати її діяльності.

ВЕЗ «Славутич» (створена у 1998 р., мала діяти до 1 січня 2010 р.), організована з метою створення нових робочих місць для працівників ЧАЕС, що вивільняються у зв'язку з закриттям станції. Передбачала звільнення від ввізного мита та ПДВ імпорту сировини, матеріалів, устаткування та обладнання, що призначене для використання на території ВЕЗ (крім підакцизних товарів); від сплати внесків до деяких держфондів (ЧАЕС, інноваційного, на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття),

звільнення (зменшення) оподаткування прибутку для підприємств, що відповідають певним вимогам.

ВЕЗ “Донецьк” та “Азов” (передбачалася діяльність строком на 60 років). Було введено також *спеціальний режим інвестиційної діяльності* строком на 30 років на територіях представлених 17 містами Донецької обл. Передбачалося звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ товарів ввезених з-за меж митної території України для використання в межах ВЕЗ; прибуток платників податків оподатковувався за ставкою 20% незалежно від форми власності; звільнялася від оподаткування репатріація нерезидентами доходів походженням з території зони; суб’єкти підприємницької діяльності звільнялися від сплати внесків до Державного інноваційного фонду. По суті, прикриваючись ідеями ВЕЗ, в Донецьку було знижено на 1/3 податковий тиск на діючі підприємства, чого однозначно недостатньо для ефективної економічної діяльності ВЕЗ.

ВЕЗ “Закарпаття” та “Полісся” створювали враження, що ВЕЗ в Україні покликані вирішувати тільки соціальні питання.

У результаті є можливим визначити основні недоліки створення і функціонування ВЕЗ в Україні.

1. Укази Президента, постанови Кабміну щодо ВЕЗ містять рішення про заснування ВЕЗ і доручають відповідним органам розробити пакет необхідних нормативно-правових актів, у тому числі і техніко-економічне обґрунтування. *Тобто рішення приймається з мотивів швидкого радикального поліпшення соціально-економічної або екологічної ситуації, а розрахунки його фінансово-економічної ефективності відходять на другий план.*

2. Створюється багато ВЕЗ (і в тому числі – кілька зон одного типу), які охоплюють значну територію і велику кількість суб’єктів підприємництва, але *не мають відпрацьованої нормативно-правової бази.*

3. У створених ВЕЗ основна увага приділяється *наданню податкових пільг, а не створенню соціально-економічної перспективи.* Податкові пільги можуть зацікавити місцевих підприємців, але майже однозначно не є дуже важливими для великого міжнародного інвестора.

У березні 2005 року законом про держбюджет-2005 були скасовані пільги по сплаті податку на прибуток і ПДВ для суб’єктів, які реалізують інвестиційні та інноваційні проекти в ВЕЗ і ТПР. Фахівці тоді відзначали, що в українському варіанті ці зони неефективні і є Клондайком порушень законодавства. Тепер же, після приходу нової влади, скажімо так, «своєї влади» для багатьох промислово розвинених регіонів, ідея відродження вільних економічних зон стає все більш актуальною. Проте, далеко не все так однозначно зі схваленням реанімації ВЕЗ.

По-перше, проти цієї ідеї категорично виступають комуністи, що входять в правлячу парламентську коаліцію.

По-друге, враховуючи всі плюси і мінуси, які виявили вільні економічні зони, які діяли свого часу в Україні, до цієї ідеї обережно відносяться і в команді Віктора Януковича. Економічні ідеологи Партії регіонів також не мають спільності та однозначності щодо як стратегії розвитку, так і доцільності створення ВЕЗ і ТПР і з даного питання остаточне рішення ще не ухвалене. Навіть теоретично список регіонів, в яких може бути відновлена робота ВЕЗ, поки не розглядався. Деякі з них мають переконання, що питання вільних економічних зон в тій постановці, в якій він стояв раніше, навряд чи взагалі варто виносити на розгляд зараз. Наприклад, на думку першого заступника голови Адміністрації президента Ірини Акімової, уся Україна

повинна стати єдиною вільною економічною зоною, без виключень і обмежень. Тобто, поліпшення інвестиційного клімату в Україні – це єдиний варіант для забезпечення залучення інвестицій як внутрішніх, так і зовнішніх. Минулий досвід показав, що з *точковими ВЕЗ* пов'язані величезні корупційні ризики і викривлення конкурентного середовища. Тому потрібно бути дуже акуратним і не повторювати старих помилок.

Дійсно, пригадаємо, що ВЕЗ у період їхнього розквіту покривали тільки близько 10% території України. Останні ж 90% були, відверто кажучи, дискриміновані відносно податкових пільг. І ця диспропорція не тільки викликала розмови про упереджене відношення влади до тих або інших регіонів, але і залишала велику частину країни, як мовиться, на голодному пайку.

У ці дні в процесі створення ВЕЗ явно відчувається певний тиск на центральну владу знизу – з боку керівників сировинних та індустріально розвинених (в українському, а не загальносвітовому розумінні) регіонів, які прагнуть розвинути і примножити свою економічну незалежність. Наприклад, деякі керівники регіонів заявляють про швидке відновлення дії закону про спеціальні економічні зони і території пріоритетного розвитку, і посилаються на Президента Віктора Януковича у тому, що він поверне закон про ВЕЗ і ТПР. При цьому підкреслюється, що глава держави надав завдання готувати навчання усіх регіонів щодо роботи в цій ідеології.

Україна як єдине територіально-державне ціле утворилася фактично у 30-40-х роках ХХ століття. До того часу, на протязі багатьох сотень та десятків років її регіони перебували у складі різних державних об'єднань, сфері впливу досить-таки протилежних економіко-політичних векторів розвитку. На протязі історичного розвитку українського народу у ситуації господарського, політико-культурного розділу, іноземного панування не могла скластися тісна економічна, політична та культурна спільність і цілісність. За цих умов функціонування окремих регіонів України без тісної виробничої кооперації і створення єдиного цілісного внутрішнього ринку територіальних суб'єктів, може призвести до значного (або й остаточного) розриву внутрішньорегіональних зв'язків, результатом чого може стати розпад держави чи входження її частин до інших економіко-державних утворень. Прагнення до регіональної «окремішності» інтересів в межах країни, що веде до встановлення своїх відмінних, протилежним загальнодержавним завданням форм економічного устрою і політичного управління отримало в світовій практиці назву *«трайбалізм»* і розглядається в якості основної перешкоди для формування цілісного економічного, політичного і правового простору в межах єдиної держави. Найдраматичніші його приклади у формі регіональних та громадянських конфліктів ми зустрічаємо в новітній історії майже усіх країн Африки, деяких держав Азії та Європи, де він часто поєднується з сепаратизмом, релігійним фундаменталізмом, націоналізмом тощо.

В контексті форм і перспектив регіонального розвитку України перевагами існуючої централізованої системи управління, заснованої на єдиноначальності, є: можливість концентрації ресурсів і зусиль суспільства для досягнення поставлених цілей, структурна простота і ясність, можливість оперативного управління людьми і підрозділами, ефективне використання та поширення знань і досвіду, ефективне використання ресурсів, зменшення можливості паразитування виконавців, які знаходяться під ефективним контролем. Централізоване керівництво було необхідною умовою усіх стрибків розвитку людства. Проте централізоване керівництво має негативні вияви: обмеження ініціативи низових елементів системи, тенденція до збільшення числа проміжних ступенів в управлінні (зростання бюрократії), виникнення

антагоністичних груп, які прагнуть дістати доступ до керівництва і привілеїв, складність організації контролю великого числа виконавців, ризик руйнування системи у результаті некомпетентності або зради керівництва чи його нездатності адаптуватися.

Субсидіарність, навпаки, припускає, що завдання функціонування і розвитку територій, регіонів повинні вирішуватися на можливо нижчому, віддаленішому від центру рівні, на якому їх вирішення можливе та ефективне. Цей принцип історично реалізований, перевірений і міцно вкорінений в будівництві і функціонуванні Європейського союзу. В ЄС давно зрозуміли, що ні дванадцятьма, ні п'ятнадцятьма, ні тим більше 27-у країнами-членами неможливо управляти з одного центру, яким у них є Брюссель. Тому-то повноваження і компетенція в управлінні в ЄС розумно розподілені по різних рівнях влади від до низу догори у питаннях податків, бюджетування, розподілу доходів, місцевого самоврядування. І тому неможливо уявити собі, щоб, скажімо, німецький канцлер раптом турбувався проблемою водопроводу в Баден-Бадені – там для цього є і місцеві власті, і водопровідники, і все, що необхідне для вирішення цієї зовсім не державного масштабу проблеми. У цьому власне і полягає субсидіарність як можливість суб'єкта державної території самоврядно і безперешкодно здійснювати та реалізовувати увесь обсяг економічних і політичних завдань в обсязі реально існуючих потреб і цілей, які не протистоять загальнодержавним. Але поки діє жорстка «вертикаль» управління в країні, багато адміністрацій на місцях, приймаючи те або інше рішення, вважають за краще, перш за все, озирнутися у бік столичної влади, а не у бік своєї території і своїх громадян.

До дослідовних прихильників вільних економічних зон можна віднести нинішнього главу Кабміну Миколу Азарова, який ще у 2006 році, будучи першим віце-прем'єром, заявляв про плани тодішнього уряду по відродженню ВЕЗ. Проте, не поспішати в цьому питанні, окрім вже згаданої Ірини Акімової, закликає й «економічний» віце-прем'єр Сергій Тігіпко. За його словами, зараз збираються матеріали щодо всіх сильних і слабких сторін, які були в законодавстві по ВЕЗ. В процесі функціонування ВЕЗ у нас не спрацював один дуже важливий момент – не була до кінця закрита межа, що призводило до різних зловживань. Ті товари, які повинні були йти з ВЕЗ на експорт, потрапляли на внутрішній ринок. Фактично саме це і поховало ідею ВЕЗ. В той же час до позитивних результатів ліквідації ВЕЗ у 2006 році можна віднести детінізацію значних грошових потоків, що стало можливим після закриття «донецького офшору». Як мовиться, хотіли, як краще, а вийшло, як завжди. Зараз необхідно проаналізувати, що можна зробити для того, щоб уникнути подібних проблем у майбутньому. Разом з тим, необхідно враховувати, що сам принцип ВЕЗ може і повинен бути використаний в Україні. Тобто в даному випадку потрібно поспішати поволі.

Ряд політиків і експертів вважає, що території пріоритетного розвитку і вільні економічні зони – це позитив для нашої економіки, вони потрібні нашій країні і їх необхідно відстоювати. Серед плюсів ВЕЗ на сьогоднішній день одним з найбільш важливих вбачається безмитне ввезення до України сучасного виробничого устаткування. Саме у модернізації різних галузей промисловості Україна має потребу сьогодні як ніколи. Ключовою ланкою переходу країн до стабільного прогресуючого розвитку є промисловість.

Економіки, що трансформуються, у тому числі й Україна, успадкували надіндустріальну промислову і ресурсно-сировинну структуру, в якій техніка управління виробництвом, фінансами і об'ємом продажів абсолютно не відповідає вимогам ринкової економіки і потребам суспільства. У минулому основним

обмеженням в діяльності виробників зазвичай була проблема постачань, які вони намагалися максимізувати, а зовсім не проблема збуту, яка стримує їх тепер. Потрібне істотне інвестиційне зусилля, щоб пристосувати, модернізувати і замінити визначальні компоненти продуктивності, виховати нові кадри працівників і надати їм відповідні кваліфікаційні навички в менеджменті і виробництві, створити структури, де процвітали б інноваційні комерційні пошуки і дослідження [1].

Продуктивні сили розглядають у ширшому та вузкому сенсі. У широкому сенсі ними є не тільки будівлі, дороги й машини, але й знання та уміння людей, тобто людський капітал. Нові порції продуктивних сил називаються інвестиціями. Інвестиції необхідно покривати, тобто фінансувати, із заощадження тієї частини створених у країні доходів, яка не призначена на споживання. Вони також можуть походити з-за кордону. Врешті, зростання ефективності продуктивних сил виявляється у тому, що потік реальних (очищених від інфляції) доходів, створених за допомогою цих сил, зростає швидше, ніж вони самі. Задля цього ми мусимо спершу впровадити поняття фундаментальних чинників розвитку (коротко: *основ*), як-от: права і структура власності, стабільність грошової одиниці, ставлення до зовнішнього світу, переваженість економіки податками та бюджетними витратами і т.п. Діяльність держави у галузі економіки полягає у створенні та зміцненні основ, або у різноманітних специфічних регулюваннях, скажімо, підтримці окремих галузей промисловості, утриманні заниженої процентної ставки, утворенні спеціальних інвестиційних банків, пільгових кредитах [3].

Найбільш суттєвий момент стосується необхідності створення у державі інституцій динамічного і стабільного розвитку. Успішна політична трансформація, вивільнення творчої енергії громадянського суспільства є обов'язковою умовою прогресивного економічного розвитку держави. Його початковий поштовх залежить головним чином від державної грошової, фінансової і зовнішньоторгової політики. Наступний поступ можливий, якщо в країні, що розвивається, створені умови для розвитку правової, соціальної та матеріальної інфраструктури ринкової економіки.

Висунута часом вимога радикальних змін і конкурентний тиск з боку економік ОЕСР, а також міжнародне співробітництво є, можливо, найефективнішим двигуном у деяких галузях індустрії. Але в основному модернізація має бути «вирощеною вдома». Інший вагомий аспект модернізації стосується проблем макроекономічного балансу і спонукальних макроекономічних причин трансформації. Макроекономічна стабільність – це передумова не стільки реформ та трансформації, скільки їх упорядкованого, ефективного і недорогого проведення. Це мало бути першою вимогою навіть у старій системі, занепад якої тісно пов'язаний із неспроможністю стабілізувати економіку.

Провал стабілізації не обов'язково впливатиме на життєздатність та швидкість трансформації – лише на її ціну. У цьому зв'язку досвід деяких колишніх радянських республік може розглядатися як приклад, з одного боку, значної вартості багаторазових невдалих спроб макроекономічної стабілізації, а з другого – значного прогресу, якого трансформація здатна досягти попри серйозну макроекономічну нестабільність. Винятковий акцент на макроекономічній стабілізації і, відповідно, труднощах її досягнення може призвести до інертності та контрреформ. Простір для політичного вибору в умовах макроекономічної стабілізації є досить вузьким. Він стає ширшим у ході трансформації, коли, як і в усіх ринкових економіках, більш-менш налагоджуються правила обміну та вибору, перевіряється і налаштовується економічний інструментарій.

До того ж, є певні зобов'язання перед СОТ. І це зрозуміло – країнам, які входять в

цю організацію потрібні ринки збуту. А якщо ми матимемо пільги для ВЕЗ, значить, ми привертаємо туди інвесторів. Хоча, для країн, що входять до СОТ, це, швидше за все, побажання, а не заборонений шлагбаум, який не можна подолати. Адже багато країн є членами цієї організації і при цьому мають території пріоритетного розвитку. Хоча в світі існує достатньо великий досвід використання спеціальних економічних зон в різних форматах, але він є вельми суперечливим.

Існують зони дуже успішні, наприклад, в Китаї, але так само є маса прикладів, коли створення спеціальних зон не давало ніякого ефекту. Головною рушійною силою розвитку *“азіатських тигрів” (нових індустріальних країн)* було безпрецедентне запровадження основних чинників розвитку. І справді – у кожній з цих країн ми помічаємо певні спільні елементи, які можемо, засновуючись на доступній інформації, пов’язати із швидким економічним розвитком. Одним із таких чинників успіху була незрівнянно вища, аніж у більшості країн Третього Світу, стабільність грошової одиниці, яку та завдячує твердій фінансовій та бюджетній політиці. Це сприяло заощадженням та інвестуванню. Другим елементом був пересічно вищий сектор приватної, менший – державної власності. Третя складова – проєкспортна орієнтація: стимули для експорту були не меншими, аніж стимули для виробництва товарів для внутрішнього ринку. Завдяки такій орієнтації вітчизняні виробники мусили безугавно протистояти іноземній конкуренції, а також могли й мусили користуватися іноземними зразками.

Четвертим чинником успіху було низьке обтяження економіки податками і бюджетними витратами. В рамках загалом невисоких видатків значна їх частина призначалася на середню освіту та інвестиції в інфраструктуру, а дуже мала – на класичні соціальні цілі. П’яту основу становив еластичний ринок праці та орієнтовані на розвиток виробничі стосунки: прибутки підприємств були захищені від надмірних вимог щодо заробітної плати й служили інвестиціям, а ті творили нові робочі місця та сприяли підвищенню продуктивності праці, що призводило до швидкого зростання реальних заробітків. Ця п’ята основа функціонувала переважно завдяки приватному характерові підприємств та відсутності агресивних профспілок. Шостою складовою було те, що переважали вільні ціни; контрольованих і директивних цін було значно менше, аніж у решті країн Третього Світу. І насамкінець, по-сьоме – *“азіатські тигри”* відзначалися багатолітньою політичною стабільністю. Вона становила істотний чинник як підстава для тривалої розбудови основ швидкого розвитку, а не сама по собі. Політична стабільність у поєднанні з правильною економічною політикою дає Південну Корею, політична стабільність у поєднанні з поганою економічною політикою – Північну Корею.

Порівнюючи *“азіатських тигрів”* з іншими країнами, які колись мали аналогічний низький рівень доходу на душу населення, ми помічаємо, що жодна з них не запровадила у себе такої кількості основ розвитку. Отож, винятково широка сфера дії цих чинників дає нам достатнє пояснення пружин тигрячого стрибка. Окремі з них ще можна якось пов’язати із безпосередніми причинами швидкого економічного зростання: високі заощадження та інвестиції, а також швидке зростання продуктивності. Наприклад, за цим першим чинником криється насамперед стабільність грошової одиниці, привабливе нарахування процентів на заощадження, юридичні гарантії стабільності приватної власності, зорієнтовані на розвиток виробничі стосунки, які запобігають *“проїданню”* прибутку. За другим чинником криються приватна власність, проєкспортна орієнтація, ринок і конкуренція. Разом вони створили достатньо потужні

стимули для прийняття та здійснення прийнятих рішень.

Можна також показати, що деякі причини швидкого розвитку водночас служили ліквідації убогства і таким чином протидіяли виникненню значної поляризації доходів. Так, скажімо, проєкспортна орієнтація спершу дозволила бідним країнам Азії використати їхній головний козир: дешеву працю. Таким чином, розвивалися переважно працевісткі галузі, завдяки чому виникло чимало робочих місць. Цьому ж сприяли орієнтовані на розвиток виробничі стосунки. Отож, формула швидкого розвитку, який поступово дає дедалі кращі плоди, проста: якнайбільше основ розвитку.

Дослідження процесів глобальних трансформацій, глобалізації, глобалізму і глобальної інтеграції приводять до логічного виводу, що в сучасному трансформаційному лабіринті кожна країна має свою критичну, єдиноефективну і конкурентоздатну модель розвитку, на впровадження якої повинна бути спрямована відповідна національна стратегія. Без цього розвиток країни, її економіки не відповідає критеріям безпеки розвитку і несе в собі величезні загрози [2].

Багато українських економіко-політичних лідерів поки так і не змогли піднятися над партійно-корпоративними інтересами, не змогли виробити стратегічну позицію, не змогли подивитися на перспективу розвитку країни в масштабі хоч би десятка років. Сучасний олігарх в Україні – це представник великого бізнесу, створеного за допомогою адміністративного ресурсу, монополізм якого в певному секторі ринку штучно підтримується владою всередині системно організованої корупції. Олігополія в цій системі – це всевладдя олігархічних монополій, які фактично ділять між собою весь вітчизняний ринок як усередині країни, так і за її межами. Система олігополії в Україні зосереджена не на виробництві як такому, а саме на торгівлі і перепродажі (у сфері експорту – перш за все, сировинних ресурсів). Олігополія породжує перекоси в економіці, викривлену структуру бюджету. Саме у цьому народжені першопричини сьогоднішньої української економічної кризи. Олігополістичні торгові сектори економіки – металургія і хімія – є основними донорами державного бюджету. І коли б не світова економічна криза, яка завдяки олігополії має в Україні одні з найбільш тяжких серед пострадянських країн наслідки, це все могло б продовжуватися ще дуже довго у вигляді періодичних політичних криз, які насправді є лише спробою, через доступ до влади, перерозподілити або залишити за наявними олігархами цілі сектори економіки.

Україна без олігархічної олігополії можлива: її економіка, політика і соціальна структура будуть ефективнішими і легітимними поза системою олігополії. Приклад країн східної Європи це наочно підтверджує. Крім того потрібно здійснити структурну економічну реформу і ґрунтовну зміну структури державного бюджету. Тобто потрібно побудувати нову економіку України, де з'явилися б нові сектори економіки – донори держбюджету. Мета цих заходів – диверсифікація структури доходів бюджету, який повинен наповнюватися не 2-ма секторами економіки, а 4-5-ма секторами (наприклад, плюс легка промисловість продукції широкого вжитку, інтенсифіковане сільське господарство, модернізоване машинобудування, інтелектомістке виробництво), також слід зробити так, щоб внутрішні і зовнішні інвестиції розмірів відповідали державній економічній стратегії як країни, так і регіонів. Для України, як і для інших транзитивних держав, головним питанням буття і розвитку на нинішньому етапі є питання про характер, силу і роль держави і влади. Ми маємо державу і владу національного українського суспільства або глобальних ТНК і зарубіжних корпорацій? Нова ідеологія розвитку для України – це слідування загальнонаціональним, загальнорегіональним

інтересам, стимулювання народного підприємництва, формування могутніх національних (державних і державно-приватних) корпорацій для конкурентного, а не адміністративного захисту національних ринків і виходу на глобальні ринки.

Окрім очевидних переваг для національних економік, глобалізаційні процеси супроводжуються і зростанням ризиків виникнення нестабільності ринку, зокрема в результаті розповсюдження на внутрішню економічну систему тенденцій розвитку світової економіки в цілому. Тому одним з головних завдань держави в умовах розвитку світової глобалізації є ефективне використання переваг від повномасштабної інтеграції до світової економіки і одночасне обмеження негативних наслідків такої інтеграції.

Пошук українською стратегічної і найбільш ефективної моделі розвитку повинен базуватися на оцінці світових тенденцій і закономірностей розвитку, в основі яких лежить не тільки глобалізація, але і, що особливо важливо, формування системи глобалізму як нової системи світопорядку, де діють неконтрольовані транснаціональні корпорації, небачені масштаби спекулятивних операцій у сфері глобальних фінансів, повний відрив останніх від реальної економіки і виробництва неминуче призводять до кризи і краху. Саме у цих нових специфічних умовах глобального навколишнього середовища Україна приречена на те, щоб відродити втрачену провідну роль держави і, побудувавши ефективну конкурентоздатну систему антикризового державного менеджменту, перевести розвиток своєї економіки з хаотичного в організований інтегрований, синергетичний тип розвитку, який забезпечить ефект системності. Інтегрований тип організації економіки, на відміну від дезинтегрованого, є передумовою для забезпечення необхідної системної економічної компресії, ланцюгової економічної реакції розвитку, економічних поштовхів і вибухів. Завдяки його впровадженню можна досягти системно-синергетичного ефекту економічної інтеграції в мегасистемі народного господарства. Фактично, сучасна економіка «розігривається» і «заводиться», набирає сили внутрішнього розвитку, енергетики і синергетики відповідно до законів термодинаміки. Виникає ефект саморозвитку, прискореного розвитку, розширеного розвитку, нового структурного розвитку, нової якості розвитку. Провідну роль в цьому грають два важливі інститути: держава і національні корпорації (великі корпорації і корпоративний малий бізнес) [4].

Висновки

Вважаємо, що в Україні спеціалізовані економічні зони можуть використовуватися тільки в обмеженому форматі, при цьому значно велику роль повинні грати заходи по поліпшенню загального інвестиційного клімату. Мова може йти про спрощення процедур реєстрації і закриття бізнесу, що дуже важливо для динамічного розвитку підприємництва. Так само слід скоротити кількість перевірок бізнесу фіскальними органами і, звичайно, необхідно скоротити кількість держорганів, з якими необхідно погоджувати ті або інші напрями бізнес-діяльності.

Потрібно, щоб законодавча база зробила неможливими зловживання в ВЕЗ. Також процес створення будь-яких форм спеціалізованих регіональних зон паралельно обов'язково має поєднуватися з планомірним формуванням жорсткої виробничої міжрегіональної кооперації, взаємопов'язаного внутрішнього ринку (товарного, фінансового, сировинного тощо), від якості функціонування якого будуть залежними усі без виключення територіальні суб'єкти держави. А ВЕЗ можуть стати додатковим чинником для вирішення якихось локальних, але у жодному випадку не загальнодержавних завдань. ВЕЗ слід використовувати, в першу чергу, для реабілітації

депресивних регіонів. Якщо ж мова йде про регіон, в якому нормально працює промисловість, а ми раптом його ще і поміщаємо в зону, то виникає питання – для чого це робиться? Залишається сподіватися, що наявність в парламенті і новому Кабміні професійних економістів дозволить виробити таку базу, при якій ідея реанімації вільних економічних зон сприятиме як загальнодержавному економічному зростанню, ефективній самоврядній субсидіарності і не викликатиме підозр в нечесній трайбалістській грі регіональних економіко-політичних кланів.

1. *Зинченко В. В.* Социально-политическая и экономическая трансформация современных транзитивных обществ Европы / В. В. Зинченко // Проблемы современной экономики: Евразийский международный научно-аналитический журнал. – Санкт-Петербург : Межпарламентская Ассамблея Евразийского экономического сообщества, 2009. – № 4. – С. 299–304.
2. *Abel I. & Bonin J.* State desertion and convertibility. – Dublin, 2008. – 314 p.
3. *Erhard L.* Wohlstand für Alle. – Düsseldorf, 2000. – 248 s.
4. *Exner A.* Die Grenzen des Kapitalismus: wie wir am Wachstum scheitern. – Wien : Ueberreuter, 2009. – 223 s.

Отримано 15.11.2010 р.

В.В. Зинченко

**Стратегии развития Украины и дилемма специальных экономических зон:
субсидиарный регионализм versus системный дерегулированный трайбализм**

В статье осуществлено исследование моделей современных тенденций специальных экономических зон в контексте развития национальной и мировой экономики. Анализируются формы регулирования регионального экономического развития в сферах производственной кооперации и проблемы создания целостной системы внутреннего рынка. Исследуются различные формы эффективности централизованного и децентрализованного управления регионами.

Ключевые слова: специальные экономические зоны, subsidiarity, кризис, государство, глобализм, национальная экономика, региональное управление.

V.V. Sinchenko

**Development Strategy of Ukraine and the dilemma of special economic zones:
subsidiarity regionalism versus systemic deregulated tribalism**

The paper carried out a study of models of modern trends in special economic zones in the context of national and global economy. Analyzed forms of regulation of regional economic development in the areas of industrial cooperation and the problem of creating an integrated system of the domestic market. We study the effectiveness of various forms of centralized and decentralized control regions.

Keywords: special economic zones, subsidiarity, the crisis, the state, globalism, national economy, regional administration.